

Zellei Gábor

Nemzetközi hadijogi szabályozás a civil lakosság védelme érdekében az I. világháború időszakában

10.17047/HADTUD.2016.26.1-2.65

A szerző felidézi a száz évvel ez előtti nemzetközi hadijogi környezetet, amikor a nemzet a Nagy Háborúra készült. Bemutatja, hogyan kerültek be a magyar jogrendbe a hágai korlátozó rendszabályok, ezután részletezi a lakosság védelmét szolgáló részeket. A cikk második része szemlélteti ezen jogszabályok tömeges megsértését az I. világháborúban. A szerző megállapítja: a nemzetközi szerződések kudarca kényszerítette a nemzeteket a saját polgári védelem létrehozására a két világháború között.

A centenárium kapcsán még több évig emlékezhetünk a Nagy Háború eseményeire, előzményeire és tanulságaira. Légoltalomról, polgári védelemről, mint a mai értelemben vett rendszerről akkoriban még nem lehetett szó, a háború kordában tartásának céljából elfogadott nemzetközi egyezményekben és azok nemzeti változataiban már találkozhatunk bizonyos, a lakosság védelmét szolgáló elemekkel. Ezek célja a békés lakosság és az anyagi javak, az épített környezet elemi védelme volt és alapját képezték a későbbi polgári védelmi egyezményeknek, a nemzeti szervezetek kialakulásának. A nagy hatótávolságú hagyományos és tömegpusztító fegyverek elterjedése már sürgette egy hatékonyabb szabályozás létrejöttét.

A hazai jogi szabályozás előírásai

Az 1913. évi XLIII. törvény

Hazánk a nemzetközi hadijogot szabályozó nemzetközi egyezményeket több alkalommal is, de a háborút közvetlenül megelőzően az 1913. szeptember 5-től hatályos 1913. évi XLIII. Törvénnyel (a továbbiakban: törvény) emelte be jogrendünkbe. Ezt a jogszabály preambuluma az alábbiak szerint rögzíti: „...az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában. (Szentesítést nyert 1913. évi augusztus hó 8-án. – Az 1. §-ban felsorolt egyezményekre vonatkozó megerősítő okiratok Hágában 1909. évi november hó 27-én, a 2. §-ban felsorolt egyezményekre és

a 3. §-ban felsorolt nyilatkozatokra vonatkozó megerősítő okiratok Hágában 1900. évi szeptember hó 4-én tétettek le. Kihirdettetett az Országos Törvénytárnak 1913. évi szeptember hó 5-én kiadott 17. számában.)

1. §. A második nemzetközi békeértekezleten megállapított egyezmények közül az országos törvényei közé iktattatnak az 1907. évi október hó 28. napján Hágában kelt következő egyezmények:

- Egyezmény a nemzetközi viszályok békés elintézéséről.
- Egyezmény a szerződéses követelések behajtása végett igénybevett fegyveres erő alkalmazásának korlátozásáról.
- Egyezmény az ellenségeskedések megkezdéséről.
- Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól, a hozzámellékelt Szabályzattal, de az utóbbiban foglalt 44. cikk nélkül.
- Egyezmény a semleges Hatalmak és személyek jogairól és kötelességeiről szárazföldi háborúban.
- Egyezmény az ellenséges kereskedelmi hajókra vonatkozó elbánásról az ellenségeskedésnek kitörésekor.
- Egyezmény a kereskedelmi hajók átalakításáról hadihajókká.
- Egyezmény a tenger alatti önműködő ütköző aknáknak elhelyezéséről.
- Egyezmény a bombázásról tengeri haderővel háború idejében.
- Egyezmény a Genfi Egyezmény elveinek alkalmazásáról a tengeri háborúra.
- Egyezmény a tengeri háborúban gyakorolt lefoglalási jog egyes korlátozásairól.
- Egyezmény a semleges Hatalmak jogairól és kötelességeiről a tengeri háborúban.”¹

A fenti felsorolásban a csillaggal jelölt egyezmények elsősorban a civil lakosság védelmét szolgálják. Megjegyzendő, hogy nem jelölt egyezmények is bírtak a polgárok védelmét célzó tartalmakkal, de – véleményem szerint – a monarchia lakosságát tekintve ezek csak közvetetten, illetve kisebb mértékben érvényesülhettek. Tipikusan ilyenek például a tengeri háborúkra, vagy a semleges országokra vonatkozó szabályok.

A fentiekén kívül a törvény még az 1899. évi július hó 29. napján Hágában kelt egyezmények közül is a saját jogszabályba emelt néhányat, melyek közül közvetlen polgári védelmi vonatkozása is volt a *Nyilatkozat oly lövedékek alkalmazásának tilalmáról, amelyeknek egyedüli célja fojtó vagy mérges gázok terjesztése* címet viselő dokumentumnak.²

A civil lakosság védelme a nemzetközi szerződésekben

A következőkben a fenti egyezmények közül azokat fejttem ki részletesebben, melyeknek az Osztrák–Magyar Monarchia tekintetében közvetlen és jelentős polgári védelmi vonatkozásai voltak.

1 1913. évi XLIII. Törvénycikk (Hatályos: 1913. 09. 05.) *Az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában.* Nemzeti Jogszabálytár.

2 Uo.

Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól

Polgári védelmi szempontokat vizsgálva kétségtelenül *Az ellenségnek ártó eszközökről, az ostromzárról és bombázásról* szóló fejezet a legfontosabb a fenti egyezményéből. Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a „bombázás” kifejezésen itt nem csupán a légi bombázást értették, hanem a szárazföldi eszközökről és a hajókról mért tűzérési csapásokat is.

Akkoriban a hadügy forradalmának alapját az olyan korszerű fegyverek megjelenése tette lehetővé, melyek működésének műszaki alapjai a mai napig változatlanok. A korszerű tűzérés alkalmazása alapvetően változtatta meg a hadműveletek tervezését. Az újdonságot a hátrasikló csöves gyorstüzelő ágyúk jelentették, a romboló erőt az új robbanóanyagok biztosították, melyek közül a dinamit a legismertebb. Utóbbiak birtokában már sikeresen alkalmazták a monarchia műszaki csapatai is az aknazárat.

A vegyipar fejlődésének köszönhető a vegyi fegyver megjelenése és tömeges alkalmazása is, amely a hadseregekben szükségszerűen életre hívott egy teljesen új biztosítási feladatot: a vegyivédelmet.

A vegyi harc a tömegpusztító fegyverek első megjelenési formája is volt, tehát igen nagy szükség volt a korlátozásokra, főleg a védtelen civil lakosság oltalmazása érdekében. A bombázásokra tekintettel előrelátóan tervezték meg a nemzetközi egyezményekben a polgári lakosság életének, testi épségének, anyagi javainak, valamint az épített környezet védett épületeinek oltalmát. Az egyezmény logikája az volt, hogy a bombázást elrendelő parancsnok lakott területen a rombolást csupán a „szükséges mértékben” rendelheti el a korlátozó tilalmak és a saját harcászati-hadműveleti céljainak egyidejű mérlegelésével.

A háborúk évszázados tapasztalatai alapján a döntéshozóknak nem volt nehéz meghatározni, hogy mi ellen kell védeni a lakosságot, az anyagi javakat és az épített környezetet – legalábbis jogszabályi szinten. Ez a feladat tipikusan a nemzetközi jog kérdéskörébe tartozik, hiszen a saját lakosság védelméről szolt az ellenséges támadó hadsereggel szemben, illetve a saját hadseregnek kellett a korlátozásokat érvényesíteni a megtámadott ország lakosságának védelme érdekében.

A békés lakosságot megillette egy általános védelem a támadó hadsereg katonáinak minden erőszakos jellegű tevékenységével szemben, melybe beletartozott a testi épség, a tulajdon, a létfontosságú anyagi javak, de még az emberi méltóság védelme is. A nemzetközi jog pontosan behatárolta, milyen körülmények, ellenszolgáltatás esetén vehetők igénybe a lakosság anyagi javai, munkaereje, épületei. Külön fejezet foglalkozik a műemlékek, a kulturális és a vallási centrumok, épületek, az egészségügyi létesítmények védelmével a nagy rombolóerejű támadófegyverek hatásai ellen.

A lakosság védelmében új szempontként jelentkezett a Nagy Háborúban a tábori tűzérés, a hajóágyúk és a légi támadó eszközök romboló tevékenységének korlátozása, ami a bombázást elrendelő parancsnoknak írt elő figyelmeztetési és egyéb kötelezettségeket. Klasszikus érvényű polgári védelmi korlátozás, mely szerint nem védelmezett városokat, falvakat, lakott helyeket vagy épületeket megtámadni vagy bombázni mindenképpen tilos. Ugyanakkor a védendő épületeket, területeket a lakosság védelméért felelős illetékes helyi hatóságoknak egyértelmű módon meg kellett jelölni és ezt a támadó fél tudomására hozni.

A bombázás korlátozása kapcsán felvetődhet a kérdés, hogy például a tüzérség szabályzataiba valamilyen módon beépültek-e ezek a tiltó rendelkezések, értelmeztek-e, adtak-e módszert a megvalósítás érdekében a parancsnok számára? A *Gyakorlati szabályzat a m. kir. honvéd táborig tüzérség számára*³ című kiadvány a *Harc helyiségekért és erdőkért* című részében foglalkozik ugyan azokkal a kérdésekkel, hogyan lője a tüzérség a lakott települést a támadó vagy védő gyalogság támogatása érdekében, de a lakosságot, az épített környezetet érintő, a szabályzat kiadásakor már nyolc éve hatályos törvény által világosan megfogalmazott tiltó rendszabályokat nem is említi, nem ad módszert a parancsnok számára. Ez nem jelenti azt, hogy a parancsnokok nem ismerték ezeket a tiltásokat, de mindkét világháború és napjaink harci cselekményei is azt mutatják, hogy nap, mint nap megszegték, megszegik ezeket.

Tiltotta a törvény a mérgező hatáson alapuló fegyverek használatát, lövedék vagy gáz formában egyaránt. Nem volt szabad a lakosság egészét vagy csoportjait büntetéssel sújtani egyének cselekményei miatt, vagyis az egész lakosság egyetemlegesen *nem* tekinthető felelősnek. Ennek a tiltásnak a megsértése történt legtöbbször a partizán támadások megtorlásakor.

Tiltotta a jogszabály a megszállott terület lakosságának arra kényszerítését, hogy az ellenséges hatalomnak hűséget esküdjön, vagy harcra kényszerítését saját csapatai ellen. A fenti, a lakosság védelmét célzó előírásokon felül kötelezettségként került be a nemzetközi hadijogba a támadók segítség nyújtása a lakosság részére.

Ezeket a polgári védelmi jellegű előírásokat, feladatokat a hadművelleti területen ténykedő katonák valósították, vagy szegték meg. E vonatkozásban is azt tapasztalhatjuk, hogy azok a nemes, humánus elvek és előírások, melyeket az egyezmények szövege „elbírt”, a valóságban már közel sem ilyen sikeresen vizsgáztak. Itt igen nagy szerepe volt a hagyományos nemzeti kapcsolatoknak, tapasztalatoknak, előítéleteknek, a parancsnoki, érzelmi tényezőknek. Ismerősek mindkét háború esetében azok a, főleg lengyel és orosz lakosoktól származó megjegyzések, mint például: „magyar katona jó” „német katona rossz”. Legalábbis a magyar csapatokról elmondható, hogy amennyiben a saját reguláris erőket nem érte ortvátadás az adott területen, a lakosság „polgári védelme” – amennyire a körülmények engedték – megvalósult. Ellenkező esetben ez a kapcsolat azonnal a visszájára fordulhatott, a retorzió kevés „jogos” áldozata mellett esetenként jóval több lehetett az ártatlan.

A szárazföldi harci cselekmények tekintetében tehát a fentiek voltak azok a legfontosabb korlátozások, melyek a polgári lakosság védelme érdekében kerültek a nemzetközi jogszabályba. Természetesen a katonaszemélyek esetében is hasonló részletességgel és minden fontos helyzetre tekintettel rögzítették a jogalkotók a tilalmakat, szabályokat.

---

3 Gyakorlati szabályzat a m. kir. Honvéd táborig tüzérség számára. Budapest, 1917. 137. oldal.

Egyezmény a bombázásról tengeri haderővel háború idején

A tengereken folyó küzdelmek tekintetében témánk szempontjából a fenti egyezményt tartottam fontosnak, mert – hasonlóan a tábori tüzérséghez és a légierőhöz – a hajóágyúk is nagy veszélyt jelentettek a polgári lakosság részére. Nagy különbség nincs a két fajta tüzérségre vonatkozó tiltások között, de azért érdemes a legfontosabbakat megemlíteni.

Tiltja az egyezmény például a nem védelmezett kikötők, városok, lakóhelyek, vagy épületek tengeri haderővel történő bombázását. Nem szabad valamely települést kizárólag azért bombázni, mert kikötője előtt a tenger alatt önműködő ütköző aknák vannak elhelyezve. Határozott bejelentés után a nem védelmezett kikötők, városok, falvak, lakóhelyek vagy épületek bombázását is el lehet rendelni, ha a helyi hatóságok felszólítás ellenére vonakodnak olyan élelmiszereket és ellátási cikkeket átadni, amelyek a település előtt tartózkodó tengeri haderő számára nélkülözhetetlenek.

A lakosságot védő nemzetközi korlátozó intézkedések megsértése a Nagy Háború folyamán

Elemelve a Nagy Háború harctéri eseményeit, a hadvezérek tehetetlenségét az állóháborúban, a többszörösen kiépített védelmi övek áttörésének sikertelenségét, megállapíthatjuk, hogy az új fegyverek hatásainak megfelelő harcászati-hadműveleti elvek kidolgozása a háború első éveiben sikertelennek bizonyult. Részben ez volt az oka, hogy eddig nem alkalmazott új fegyverekhez (például a vegyifegyverhez) nyúltak és a hátország támadásához légi eszközökkel. A polgári lakosság védelmének nemzetközi egyezményekkel történő előrelátó megalapozása tehát a harcok során nem állta ki a gyakorlat próbáját. A katonai bűncselekmények tömegével találkozhatunk úgy a polgári lakosság, mint a katonák és a hadifoglyok kárára, hasonlóan, mint a II. világháborúban.

A vegyifegyver alkalmazása

A politikai és katonai döntéshozók tisztában voltak a vegyifegyver várható hatásával, különösen a lakosság tekintetében, hiszen a meteorológiai viszonyok változása, a szervezett védelem, a védőeszközök és az ismeretek teljes hiánya miatt a települések abszolút védtelenek voltak. Valószínű, hogy ez volt az első fontos egyezmény, melyet a „Magas Szerződő Felek” mindkét hadviselő fél részéről megszegtek.

Vajon mi volt az oka annak, hogy az egyezményt létrehozókban még meglévő emberség már szertefoszlott a vegyitámadást elrendelők esetében, hiszen tudjuk, hogy a politikai döntéshozók mindkét esetben hasonló körből kerültek ki. Az ok a kudarcok sorozata volt a háború első évében a kiépített védelmi rendszerek áttörésében, mely a támadó fél hatalmas veszteségeinek ellenére sem volt sikeres. A politika sürgette a katonai vezetőket, akik az egyik „csodafegyvert” a mérgező harcanyagokban vélték felfedezni. Ezért söpörték félre a humánus megfontolásokat és szegték meg – nyilván politikai döntés, jóváhagyás után – a nemzetközi egyezményt.

A Nagy Háború centenáriuma kapcsán Kátai-Urbán Lajos és Teknős László⁴ tudományos alapossággal foglalták össze ennek a tömegpusztító fegyver típusnak a történetét, technikai részleteit és harcászati előnyeit. A tömeges alkalmazás szemléltetésére szánom a következő idézetet munkájukból: „Összességében körülbelül 10 millió fő halt meg az első világháborúban és ennek többszöröse a sérült. Minden 100 halottból 3 halt meg vegyi fegyverek által.” A számok a katonai veszteségekre utalnak, a vegyifegyver – csak úgy, mint a hagyományos fegyverek – viszont nem kímélték a lakosságot sem. Egyes becslések szerint⁵ 100 000–260 000 polgári személy halt meg, illetve betegedett meg a vegyi fegyverek hatására az I. Világháborúban és az azt követő években a különböző bőr, tüdő és agyi károsodások miatt. 1920-ban az ilyen típusú civil áldozatok száma több mint 40 ezer, a katonákat illetően 20 ezer felett volt.

Légítámadások nem katonai célpontok ellen

Egyes feljegyzések szerint⁶ a német Zeppelin léghajók összesen 51 támadást hajtottak végre brit célpontok ellen 557 ember halálát és 1358 személy sebesülését okozva. Az elsötétítések miatt éjjel kénytelenek voltak vakon bombázni. A németek Gotha típusú bombázó repülőgépe is bekapcsolódott a szigetország támadásába, 1917. március 23-án Folkestone bombázásakor 95 személy halálát okozva. Összesen 27 Gotha-támadást jegyeztek fel, az angol források szerint 835 személy halálát és 1990 személy sebesülését okozták, az anyagi kár akkori árfolyamon mintegy 3 millió fontra rúgott. Ezek mellett a morális hatás – közvetve – ennek a sokszorosát tehetette ki.

A másik hadviselő fél sem igyekezett jobban betartani a lakosság támadását tiltó egyezményeket, érthető módon azonban a győztes országok ilyen típusú feljegyzéseire ritkábban talál rá a kutató. Az alábbi egy példa az antant oldalán harcoló Olaszország részéről az Osztrák–Magyar Monarchia városi, lakott területének bombázására. A National Archives of Hungary publikációjában az alábbi feljegyzés olvasható Fiume olasz részről történt bombázásáról. „Az 1916. augusztus 1-jén Fiumét ért olasz bombázás által okozott károkról jelentés készült az államvasutak igazgatóságának a MÁV Zágrábi Üzletvezetőségén augusztus 8-án. A jelentést tevő vasúti felügyelő a vasúti berendezésekben okozott veszteségek mellett kitért a városban általában előfordult bombakárookra. A vasúti üzemben csak anyagi károkozás történt, a városban azonban volt a bombázásnak halálos áldozata. Augusztus 2-án készült egy részletes vasúti veszteséglista, amelyet szereltek a jelentéshez. Helyszíni szemlét az államvasutak kiküldött képviselője augusztus 16-án tartotta meg és a hó eleji 500 koránára rúgó költségszámítást helyesnek találta.”⁷

4 Kátai-Urbán Lajos–Teknős László: Vegyifegyver alkalmazása az első világháborúban. Hadtudomány 2014/1–2. 63. oldal.

5 L. F. Haber (February 20, 1986): The Poisonous Cloud: Chemical Warfare in the First World War. Clarendon Press. pp. 106–108. ISBN 0-1985-8142-4. http://en.wikipedia.org/wiki/Civilian_casualties (Letöltés: 2015. 05. 03.)

6 Bombázó járőr és felderítő repülőgépek az első világháborúban: URL.: <http://riseofflight.hu/cikkek/153-bombazo-jaror-es-felderito-repulogetek-az-első-világháborúban.html?start=3> (Letöltés: 2015. 12. 09.)

7 National Archives of Hungary 1.vh/X/3.3. Olasz bombázás okozta károk Fiumében. Aug 8, 1916

Ypres bombázása és az első tömeges vegyi támadás a város közelében

Az *Ypres in the Great War of 1914–1918* című tanulmányban⁸ találhatunk bizonyítékokat arra, hogy milyen nagymértékben sértették meg a várost támadó erők Ypres esetében mind a bombázásra, mind a mérgező anyagok alkalmazására vonatkozó nemzetközi tiltó rendszabályokat. Ypres lakossága 1915 tavaszáig körülbelül 18 ezer főt tett ki, akik a városban és a város körül éltek. Amikor hirtelen angol és francia katonák százai érkeztek 1914 őszén, úgy nézett ki, harci terület lesz a város északi, déli és keleti része. Az üzletek, kávézók a csapatokat szolgálták ki, az angol városparancsnok volt a felelős a civil-katonai együttműködésért.

A német tüzérség 1914. november közepétől vette tűz alá a várost, percenként 10–20 gránátot kilőve. A lakosság a pincékben, bástyákban és a gyalogsági laktanyák bombabiztos óvóhelyein talált menedéket. 1914–1915 telén a város bombázása nem volt folyamatos, a lakosság meghatározó része a városban maradt. 1915 tavaszától változott, nőtt a német tüzérség rombolásának intenzitása, kiterjedt a kommunális hálózatokra (víz, szennyvíz) is, nőtt a lakossági megbetegedések száma. Az üzlet és kávézó tulajdonosok kitarítottak ameddig lehetett, de április 21-ére olyan komollyá vált a helyzet, hogy a lakosság egy része a város elhagyása mellett döntött.

Április 22-én a német hadsereg klórgázzal támadta az Ypres északi harci övezetében lévő két francia hadosztályt. A területhez közeli farmokon, tanyákon a lakosság rémülten tapasztalta a gáz okozta tüneteket, próbáltak elrejtőzni, vagy eltávolodni a hatásterülettől.

1915 májusában döntöttek a hatóságok a kitelepítésről, utolsónak Colaert polgármester hagyta el a várost. Sokan ellenálltak az utasításnak, őket begyűjtötték és Ypres vagy Vlamertinge állomáson tették vonatra, vagy a hadsereg teherautóin indították Poperinge felé. A tanulmány nem tér ki a civil áldozatok számára, de az – látva a rommá lőtt város képeit – bizonyára jelentős volt.

A partizánkérdés

Ennek a területnek szoros az összefüggése a polgári védelemmel, hiszen ha a lakosság (vagy egy része) úgy támadta az ellenséget, hogy nem tartotta be a nemzetközi hadijog szabályait, akkor számolhatott azzal, hogy a hadijogon kívülállónak minősül és a történelemből jól ismert – alaposan és részrehajlás nélkül soha ki nem vizsgálható – súlyos atrocitások szenvedő alanyaivá válhat.

Részletes és világos volt e területen – a lakosság vonatkozásában is – a nemzetközi egyezmény, hiszen a civilek legális ellenállását szigorú feltételekhez kötötte. Ezt a következők szerint szabályozta a törvény I. fejezetének 2. cikke: *„Valamely meg nem szállott terület lakosságát, amely az ellenség közeledtével önként ragad fegyvert, hogy szembe szálljon a benyomuló csapatokkal és amelynek nem volt ideje az első cikkeknek megfelelően szervezkedni, hadviselő félnek kell tekinteni, ha fegyvereit nyíltan viseli és ha a háború törvényeit*

8 Joanna Legg (neé Parker), Graham Parker and David Legg: *Ypres in the Great War of 1914–1918*. <http://www.greatwar.co.uk/ypres-salient/town-ieper-history-1418.htm> (Letöltés. 2015. 05. 03.)

és szokásait tiszteletben tartja.” A törvény szövegében a bizonyos „első cikk” a népi milíciák (melyek az egyezmény szempontjából katonai alakulatnak tekintendők) ismérveit a következőképpen határozza meg: élükön oly személy áll, aki alárendeltjeiért felelős, meghatározott megkülönböztető jelvényt viselnek, amely messziről látható, fegyvereiket nyíltan viselik, a háború törvényeihez és szokásaihoz alkalmazkodnak. Számos példa volt a civilek nem legális ellenállására is, amit azután a reguláris erők legtöbbször aránytalan válaszreakciója követett – ugyancsak az említett egyezmények semmibe vételével. Ennek egyik legismertebb példája a monarchia csapatainak sabáci esete, amit Pollmann Ferenc kutatása alapján⁹ szemléltetnek az alábbiakban annak alátámasztására, mennyire bonyolult feladat a hasonló esetek tisztázása, kivizsgálása. Különösen úgy, hogy a nemzetközi vizsgálatokra a háború végén, jelen esetben 1919 nyarán került sor, jellemzően a győztesek által diktált módon. A Sabácot elfoglaló osztrák–magyar csapatokra komitácik (népfelkelők) nyitottak tüzet. Az illetékes parancsnok a legtöbb ilyen esetben képtelen volt kivizsgálni a harcmezészetben, hogy a civil támadók megfeleltek-e a törvény I. fejezete 2. cikkében előírtaknak, vagyis betartják-e a hadijog nemzetközi szabályait. Nem is hagyhatott a hátában fegyveres ellenséget, ezért kb.150 főt (a szám bizonytalan) a templomba zárattott, holott a törvény világosan fogalmaz: nem szabad a lakosság egészét vagy csoportjait büntetéssel sújtani egyének cselekményei miatt. A kritikussá vált helyzetben, mikor a falut az osztrák–magyar csapatoknak el kellett hagyni, a lerombolt Száva-híd miatt a foglyokat nem tudták magukkal vinni.

A nemzetközi vizsgáló bizottság öt év elteltével már képtelen volt megállapítani, hogy – mint néhány beszámoló állítja – valóban a IX. hadtest parancsnoka, Hortstein gyalogsági tábornok adta-e ki a parancsot a foglyok likvidálására. Fontos megjegyezni, hogy ekkor még a szerbellenes propaganda hatása erősen befolyásolta a monarchia katonáit, amit felerősített a szerb lakosság partizán-harcmodora és a helyi parancsnok lehetetlen helyzete a foglyokkal kapcsolatos döntést illetően. Nagyon valószínűnek tűnik az a változat is, hogy – mint számos esetben a háborúk folyamán – a végzetes döntést a bosszú, az előítéletek és a harctéri stressz is erősen motiválta.

A kassai hadosztálybíróóság büntetőügyeit kutató Oláh József tanulmányából¹⁰ megtudható, hogy 1914 és 1918 között volt-e büntetőügy a nemzetközi hadijog megsértése miatt.

A nemzetközi szabályozás nyilván nem térhetett ki minden, a harctéren előforduló problémára, ami a harcolók és a lakosság között keletkezhetett. Védte a megszállt lakosságot a legnyilvánvalóbb veszélyek, a bombázás, a fegyveres és egyéb erőszak, rekvirálás, rablás ellen, legálisnak ismerte el az önvédelmi jellegű milíciákat, de nem tért ki olyan – egyébként gyakori – esetekre, amikor az ütközőzónában lévő lakosság – általában etnikai alapú érzelmi indíttatásból – az ellenség katonáit, csapatait segítette valamilyen módon.

9 Pollmann Ferenc: Az osztrák–magyar haderő által a szerbek ellen elkövetett atrocitások az I. világháború elején. Sabác, 1914. augusztus 17. Hadtörténeti Közlemények 122. évf. 2009. 09. 03. 715–727. oldal.

10 Oláh József: A honvéd katonai igazságszolgáltatás szervezeti és büntetőjogi keretei a dualizmusban és a kassai hadosztálybíróóság működése az I. világháborúban. MN. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1989. 26–50. oldal.

A soknemzetiségű monarchiában esetenként nem kis problémát okozott a lakosságnak eldönteni, hogyan viszonyuljon a lakott településeket elfoglaló támadó csapatokhoz, annál is inkább, mert a hullámzó front miatt a falvak, városok gyakran cseréltek gazdát.

Oláh József tanulmánya szerint a bíróság anyagának legfigyelemreméltóbb részét az állam hadiereje elleni bűntettek teszik ki. A monarchia csapatai általában a egyes lakosságú részekben harcoltak. Galíciában például a ruszin lakosság segítette az orosz katonákat, de ezzel örvényt sértett. A bírósági ügyek jelentős része ilyen esetekben keletkezett. A vád leggyakrabban az ellenség vezetése, élelmezése, egyéb együttműködés volt.

A kassai bíróság tekintettel volt az etnikai tényezőkre, így az állam hadiereje elleni bűntettek esetében a tanulmány szerint „a fennmaradt iratokban halálbüntetés nem található.”¹¹

A tanulságok levonása.

A légoltalom létrehozása a háború utáni évtizedekben

A nemzetközi vizsgálatok, de főként a háborús civil áldozatok száma és a pusztítás nagyságrendje a békés lakosságot védő nemzetközi jog alkalmazásának totális csődjét mutatta. Ezt Forgács József a Magyar Légoltalom című, 1937-ben kiadott könyvében a következőképpen mutatja be: „... a Nemzetek Szövetsége leszerelési bizottsága, melynek feladata volt többek között a légiháború eltiltásának kérdésével való foglalkozás is, e téren semmiféle kézzelfogható eredményt nem ért el. Sőt a bizottság meddő munkája után arra hívta fel az államok figyelmét, hogy halálos veszélyben forog az a nemzet, amely nemzetközi szerződésekben és megállapodásokban bízva, biztonságban vélné érezni magát és csak azután ébredne védtelenségének tudatára.”¹² Ezt abban az időszakban, amikor már érezhető volt egy újabb világégés előszele, csak úgy lehetett értelmezni, hogy saját nemzeti rendszert kell létrehozni és működtetni, hogy csökkenteni lehessen a nagy hatótávolságú, modern támadóegyverek pusztító hatását a hátszágban. Ennek tudatában, a lakosság védelme iránt érzett felelősségtől vezérelve fogadta el az Országgyűlés hazánkban a hatósági légoltalom megvalósítását előíró, a légvédelemről szóló 1935. évi XII. törvényt, majd a honvédelmi miniszter kiadta ennek végrehajtására a 15/1936. sz. rendelettel a *Légoltalmi Utasítást*.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1913. évi XLIII. törvénycikk (Hatályos: 1913. 09. 05.) *Az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat beczikkelyezése tárgyában.* Nemzeti Jogszabálytár.

Forgács József: Magyar légoltalom. A szerző kiadása, 1937. 15–16. oldal.

Gyakorlati szabályzat a m. kir. Honvéd táborig tüzérség számára. Budapest 1917. 137. oldal.

¹¹ Uo.

¹² Forgács József: Magyar légoltalom. A szerző kiadása, 1937. 15–16. oldal.

- Joanna Legg (neé Parker), Graham Parker and David Legg: Ypres in the Great War of 1914–1918. URL.: <http://www.greatwar.co.uk/ypres-salient/town-ieper-history-1418.htm> (Letöltés: 2015. 05. 03.)
- Joel A. Vilensky (February 20, 1986). Dew of Death: The Story of Lewisite, America's World War I Weapon of Mass. Indiana University Press. pp. 78–80. ISBN 0-2533-4612-6.
In: http://en.wikipedia.org/wiki/Civilian_casualties (Letöltés: 2015. 05. 03.)
- Kátai-Urbán Lajos – Teknős László: Vegyifegyver alkalmazása az első világháborúban. Hadtudomány 2014/1–2. 63. oldal.
- L. F. Haber (February 20, 1986): The Poisonous Cloud: Chemical Warfare in the First World War. Clarendon Press. pp. 106–108. ISBN 0-1985-8142-4.
In: http://en.wikipedia.org/wiki/Civilian_casualties (Letöltés: 2015. 05. 03)
- National Archives of Hungary 1.vh/X/3.3. Olasz bombázás okozta károk Fiumében. Aug 8, 1916.
- Oláh József: A honvéd katonai igazságszolgáltatás szervezeti és büntetőjogi keretei a dualizmusban és a kassai hadosztálybíróság működése az I. világháborúban. MN. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 1989. 26–50. oldal.
- Bombázó járőr és felderítő repülőgépek az első világháborúban.
URL.: <http://riseofflight.hu/cikkek/153-bombazo-jaror-es-felderito-repulogeppek-az-elso-vilaghaboruban.html?start=3> (Letöltés: 2015. 12. 09.)
- Pollmann Ferenc: Az osztrák–magyar haderő által a szerbek ellen elkövetett atrocitások az I. világháború elején. Sabác, 1914. augusztus 17. Hadtörténeti Közlemények 122. évf. 2009. 09. 03. 715–727. oldal.